

TREI ●BIECTE INEDITE DIN BRONZ DIN COLECȚIA MUZEULUI DIN SEBEȘ

Muzeul de Istorie din Sebeș depozitează în colecțiile sale materiale arheologice de mare valoare, aparținând unui larg sector cronologic, din paleolitic până în epoca medievală. O mare parte dintre materiale provin din donații și din descoperiri întâmplătoare, însă multe sunt rodul cercetărilor arheologice sistematice întreprinse de cercetători de la muzeele din Cluj-Napoca, Sibiu, Sebeș și Alba Iulia. Majoritatea materialelor depozitate sunt prelucrate și publicate, restul urmând să intre în atenția specialiștilor. Din categoria materialelor inedite fac parte și cele trei obiecte din bronz prezentate în acest articol¹.

Piesele, un celt cu plisc, un topor cu aripioare și o daltă cu orificiu de înmănușare, provin din descoperiri întâmplătoare. Celtul a ieșit la suprafață în zona de sud-est a orașului Sebeș, în punctul "Griveiu- Sub vii", în urma lucrărilor agricole². Din împrejurimile Sebeșului mai provin, din puncte neprecizate, însă, și alte descoperiri de bronzuri: un depozit de pandantiv în formă de ancoră³, două topoare cu orificiu de înmănușare transversal de tip Baniabic⁴ și Balșa⁵, un topor de luptă cu disc⁶, o măciucă cu spin⁷, șapte celturi de tip transivănean⁸, un vârf de săgeată⁹.

Pentru celelalte două piese prezentate nu se păstrează, însă, decât informații topografice vagi privind locul de origine, îngreunând încadrarea culturală. Obiectele provin din nordul Ungariei și au intrat în colecția muzeului prin donație¹⁰.

Descrierea materialelor

1. Celtul (fig.1) prezintă un plisc dezvoltat și un corp ușor arcuit, cu secțiune transversală rectangulară. Tăișul, deteriorat din vechime, are un aspect ușor lățit și curbat. Din buza orificiului de înmănușare pornește o tortiță zveltă, cu secțiunea ovală, ușor deteriorată în partea superioară. Pe una din fețe există o perforație neregulată, care ar putea proveni dintr-o greșală de turnare sau, realizată intenționat, mai probabil, oferea mâncrului de lemn o rigiditate mai mare, dacă ar fi fost străbătută de un cui. Deși suprafețele fine denotă o tehnică de turnare bună, pe părțile laterale ale celtului se observă o greșală de turnare datorită suprapunerii inexacte a celor două valve ale tiparului. Piesa, neornamentată, este acoperită de o patină verzui-deschisă, bine păstrată pe toată suprafața.

Dimensiuni: lungime plisc-tăiș: 14 cm; buză-tăiș: 11 cm; diametrul deschiderii gurii în interior: 4,4 / 3,2 cm; lățimea marginii gurii: 0,8 cm; lățimea și grosimea celtului la mijloc: 4 / 1,8 cm.

2. Toporul cu aripioare (fig.2/1) prezintă o formă robustă și un tăiș lățit. Aripioarele, dezvoltate, sunt plasate în jumătatea superioară. La capătul opus tăișului sunt dispuse două urechiușe cu capetele apropiate și paralele cu corpul piesei. Acestea aveau, probabil, scopul unei fixări mai solide în mâncrul de lemn. Pe suprafața fină a toporului nu se observă urme de uzură. Lipsa defectelor dovedește o bună tehnică de turnare. Starea de conservare este bună, o patină verzui-roșcată acoperind uniform piesa.

Dimensiuni: lungime: 13,5 cm; lungime tăiș: 4,2 cm; lățimea maximă a corpului: 2,7 cm.

¹ Ținem să mulțumim și pe această cale, pentru sugestiile acordate, domnului conf. univ. dr. I. Andrișoiu și, pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție materialele, domnului muzeograf M. Simina.

² Celtul a fost descoperit în 1962 și donat în același an de către H. Martin din Pânca, muzeului din Sebeș (nr. inv. 2214).

³ C. Kacsó, *Depozitul de bronzuri de la Sebeș (jud. Alba)*, în *Ephemeris Napocensis*, III, 1993, p. 69.

⁴ Al. Vulpe, E. Tudor, *Cu privire la topoarele de metal cu gaură de înmănușare transversală*, în *SCIV*, 21, 1970, 2, p. 419, nota 5.

⁵ *Ibidem*, p. 423, nota 15.

⁶ K. Horedt, în *Germania*, 24, 1940, p. 144-145, apud *RepAlba*, Alba Iulia, 1995, p. 171.

⁷ *Idem*, în *MAGW*, 70, 1940, p. 289 apud *RepAlba*, Alba Iulia, 1995, p. 171.

⁸ M. Rusu, *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transsilvanien vom Ende der Bronzezeit in die mittlere Hallstattzeit*, în *Dacia*, 7, 1963, p. 210.

⁹ *Programm Mühlbach*, 1887, p. 23, apud *RepAlba*, p. 171.

¹⁰ Toporul a fost adus în România împreună cu daltă, după primul război mondial, din nordul Ungariei, de către geamgiul J. Brehner din Sebeș. În 1964, piesele au fost donate Muzeului din Sebeș (nr. inv. 2566, 2565). Poartă inscripționat pe corp termenul "Oberungarn" (Ungaria de sus).

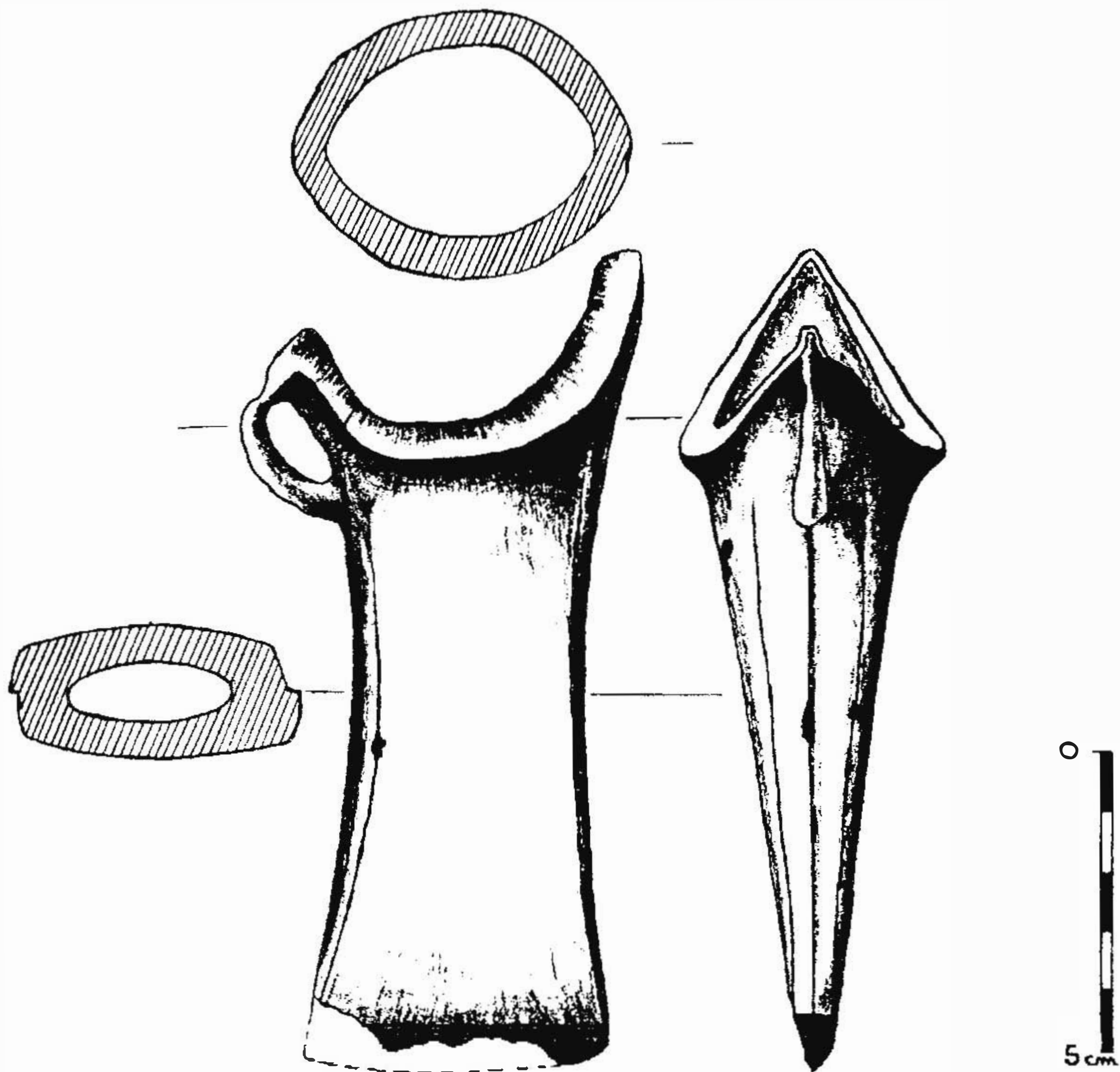

Fig. 1.

3. Dalta (fig.2/2) prezintă un orificiu de înmănușare longitudinal, alungit. Corpul este zvelt, cu laturile ușor arcuite și secțiunea transversală patrulateră. Suprafața fină, fără defecte trădează o bună tehnică de turnare și finisare, piesa fiind realizată într-un tipar bivalv. Orificiul de înmănușare, de formă conică este parțial obturat de o bavură, rezultată probabil, în urma lovirii directe a piesei, în partea superioară, cu un obiect dur. Starea de conservare este bună, după cum o arată patina verzui-roșcată, păstrată uniform pe suprafața obiectului.

Dimensiuni: lungime: 11,8 cm; lungime tăiș: 1,9 cm; diametrul maxim: 2,5 cm.

Încadrarea cultural-cronologică

Celturile cu plisc sunt comune spațiului româno-maghiar în Bronzul târziu și în Hallstattul timpuriu. Încercări de stabilire a tipologiei și cronologiei acestui tip de celt realizează cercetători români ca I. Andrieșescu¹¹, I. Nestor¹² și M. Moga¹³.

O clasificare riguroasă aparține lui M. Petrescu-Dîmbovița¹⁴, care ordonează celturile cu plisc, în funcție de secțiunea transversală a corpului, în două variante: a) rectangulară, b) ovală.

¹¹ I. Andrieșescu, *Nouvelles contributions sur l'âge du bronze en Roumanie. Le dépôt de bronzes de Drajna-de-Jos et l'épée de Bucium*, în *Dacia*, II, 1925, p.360, nota 2.

¹² I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *22. BerRGK*, Frankfurt-a.-Main, 1932, p.131, nota 530.

¹³ M. Moga, *O precizare în legătură cu depozitul de bronz dela Săplac-Sălaj*, în *AISC*, IV(1941-1943), Sibiu, 1944, p.269.

¹⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitul de bronzuri dela Bârsana*, în *AISC*, V (1944-1948), Cluj, 1949.

Ficcare variantă, în funcție de forma gurii și a corpului, prezintă diferite subvariante¹⁵. M. Petrescu-Dîmbovița sesizează o diferențiere cronologică între cele două variante de celturi cu plisc¹⁶. Topoarele cu secțiune rectangulară apar primele, fiind întâlnite, în număr mare, în seria de depozite Uriu-Domănești (Bronz D). Celturile cu secțiunea ovală sunt cunoscute începând cu seria de depozite Cincu-Suseni (Hallstatt A1), unde cele rectangulare devin foarte rare. Cele cu secțiune ovală sunt caracteristice depozitelor seriei Turia-Jupalnic (Hallstatt A2), fiind întâlnite și în seria Moigrad-Tăuteu (Hallstatt B1).

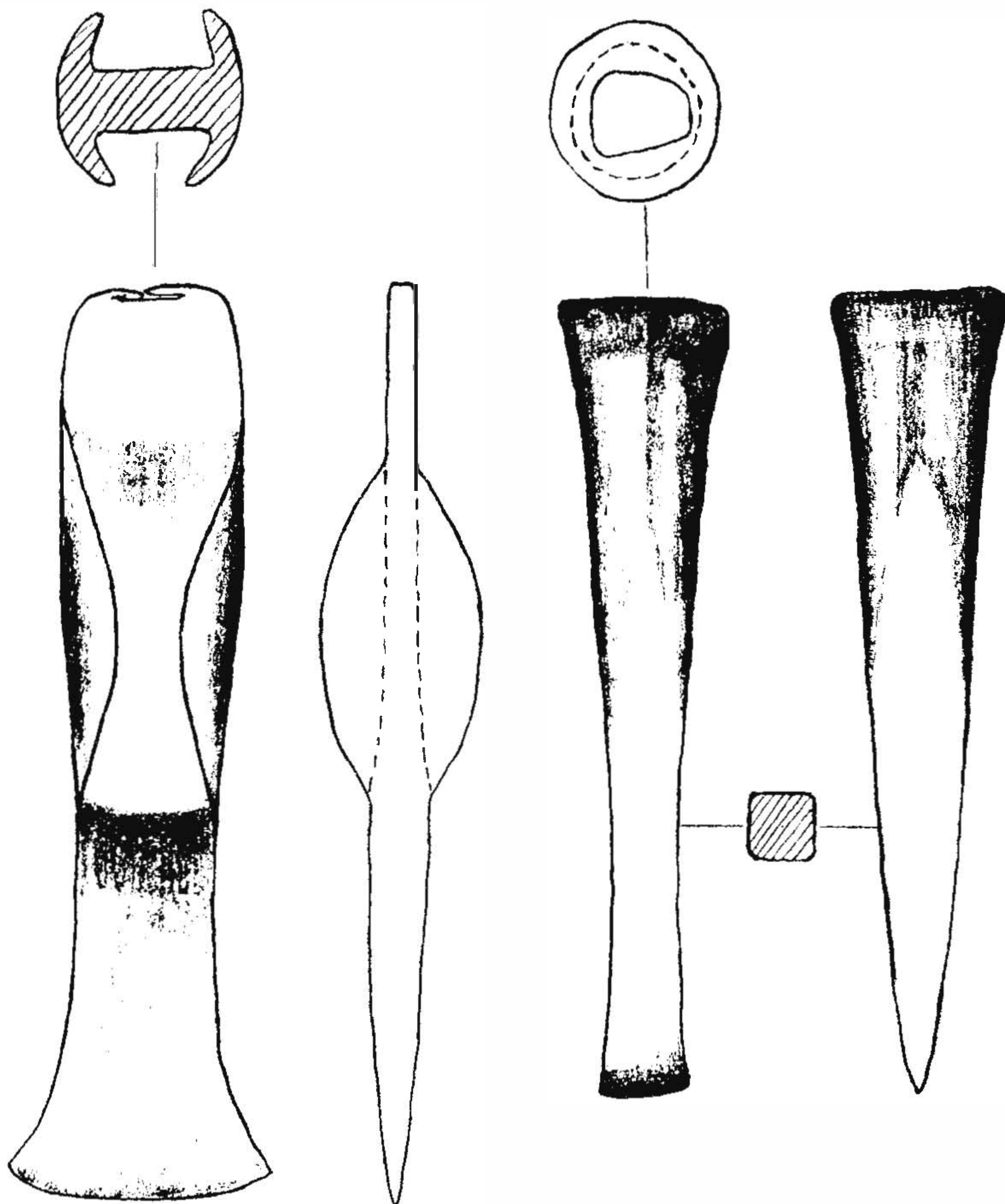

Fig. 2.

¹⁵ Vezi supra nota 13.

¹⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, în *AISC*, V, p.272-273.

În ce privește aria de răspândire¹⁷, celturile cu secțiunea rectangulară ocupă un spațiu bine definit, întâlnindu-se aproape exclusiv în nord-vestul Transilvaniei, nord-estul Ungariei, sudul Slovaciei și în Ucraina subcarpatică. Celturile cu secțiunea ovală au o arie mult largă de răspândire, cele mai multe exemplare provenind din spațiul amintit pentru celturile cu secțiune rectangulară, dar și din afara lui: restul Transilvaniei, Moldova, Muntenia, centrul și sudul Ungariei.

Celtul prezentat aici aparține variantei cu secțiune rectangulară, cu corp ușor arcuit. Piesa are bune analogii în depozitele din seria Uriu-Domănești (Bronz D): Aleșd I¹⁸, Crăciunești¹⁹, Domănești I²⁰, Uriu²¹, Gorăslău²² și Suciu de Jos²³. Descoperirea de la Sebeș-”Griveiu-Sub Vii” se situează în afara arealului acestui tip de celt, cele mai apropiate analogii fiind regăsite doar în depozitele de la Panticeu²⁴ (jud. Cluj) și de la Seleușu²⁵ (jud. Mureș). Foarte probabil, celtul cu plisc de aici reprezintă un import din aria culturii Suciu de Sus sau a grupului cultural Cchăluț, ai căror purtători se pare că au contribuit la apariția și răspândirea acestui nou tip de unealtă în perioada bronzului târziu²⁶.

Locul de origine al topoarelor cu aripioare este Europa Centrală. Acest tip de unealtă derivă din toporul de cupru cu margini supraînălțate, realizat prima dată de purtătorii culturii Únětice timpurii²⁷. Toporul de bronz cu aripioare apare inițial, la jumătatea mileniului II î.Hr., tot printre artefactele culturii Únětice, faza târzie, și își va prelungi existența de-a lungul întregii a doua jumătăți a acestui mileniu²⁸. Cele mai timpurii exemplare au un corp suplu și aripioare de dimensiuni reduse²⁹. Odată cu începutul perioadei Câmpurilor cu urne în Europa Centrală, topoarele cu aripioare, numite și dălți cu aripioare³⁰, ajung uneltele cele mai utilizate de aceste populații³¹. Corpul ia forme tot mai robuste, iar aripioarele devin tot mai dezvoltate. Acolo unde lipseau topoarele de luptă cu disc și spin, sau cele cu muchia prelungită, topoarele cu aripioare au fost folosite și ca arme, după cum rezultă din reprezentările de pe siturile de la Certosa sau de pe centura de la Vace³².

Numărul mare de exemplare cunoscute din Austria, nordul Iugoslaviei, vestul Ungariei, vestul Slovaciei și Moravia, stabilesc ca arie centrală de producere bazinul Dunării mijlocii³³. Arealul său, însă, va fi mult lărgit de purtătorii culturii Câmpurilor de urne, care încă din perioada timpurie, răspîndesc acest tip din Europa Centrală în Grecia și Italia³⁴.

Toporul cu aripioare apare și în Transilvania, însă într-un număr redus de exemplare, în seria depozitelor Cincu-Suseni (Hallstatt A₁), descoperirile de aici având un caracter periferic³⁵.

Toporul cu aripioare prezentat, datorită formei robuste și aripioarelor dezvoltate, plasate în jumătatea superioară a corpului, are foarte bune analogii cu piesele descoperite în mormântul regal de la Čaka³⁶ (vestul Slovaciei), cu piesa din cimitirul de la Unter-Radl³⁷ (estul Austriei) și cu cele din

¹⁷ *Ibidem*, p.273-274.

¹⁸ M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, pl.21/3.

¹⁹ *Ibidem*, pl.37/13-16.

²⁰ *Ibidem*, pl.42/2, 34.

²¹ *Ibidem*, pl.68/8, 9, 12.

²² *Ibidem*, pl.48/3.

²³ *Ibidem*, pl.65/8.

²⁴ *Ibidem*, pl.57/4.

²⁵ *Ibidem*, pl.63/8, 9.

²⁶ C. Kacsó, *Faza finală a culturii Otomani și evoluția culturală ulterioară a acesteia în nord-vestul României*, în *StComSatu Mare*, XIV, 1997, p. 85-110.

²⁷ M. Gimbutas, *Bronze Age Cultures of Central and Eastern Europe*, Haga, 1965, p.41, fig.11/2.

²⁸ A. Moszolics, *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens*, Budapest, 1973, p. 36-37; M. Gimbutas, *op.cit.*, p.272, fig.179/3; P. Knauth, *La Découverte du Métal*, Time-life international (Nederland) B.V., 1978, p.235.

²⁹ M. Gimbutas, *op.cit.*, p.114.

³⁰ Al. Vulpe, *Äxte und Beile in Rumänien*, II, în *PBF*, IX, 5, 1975, p.76.

³¹ M.Gimbutas, *op.cit.*, p.114.

³² M. Rusu, *Metalurgia bronzului din Transilvania la începutul Hallstattului* (rezumat), Cluj, 1972, p.12.

³³ A. Moszolics, *op.cit.* P.36-37.

³⁴ M. Gimbutas, *op.cit.*, p.114.

³⁵ Al. Vulpe, *op.cit.*, p.77.

³⁶ M. Gimbutas, *op.cit.*, p.312, pl.21/6, 7.

³⁷ J. Eppel, *Das urnenfelderzeitliche Gräbfeld von Unter-Radl. B.-H. St. Pölten. NÖ*, în *Archaeologia Austriaca*, 2, 1949, p.33, pl.III-V.

siturile: Cezavy³⁸(Moravia), Ruhod³⁹, Szarvas⁴⁰, Sarazsadany⁴¹, Gemzse⁴² (nordul Ungariei). Toate aceste descoperiri fac parte din faza Čaka a Grupului cultural al Dunării mijlocii, încadrat de M. Gimbutas în perioada Câmpurilor de urne I (Bronz D)⁴³. Deoarece piesa de față provine din Ungaria de nord, zonă aparținând arealului grupului cultural amintit, găsindu-și bune similarități printre artefactele acestuia, o putem atribui purtătorilor acestei culturi.

Dălțile sunt printre cele mai răspândite unelte din metal, întâlnite în întreaga epocă a bronzului cât și în cele două epoci ale fierului. Cele mai vechi sunt cele cu forme simple, cu secțiune patrulateră sau rotundă, confecționate din cupru și, ulterior, din bronz⁴⁴. Spre sfârșitul epocii bronzului încep să apară exemplare de dălți cu orificiu de înmănușare longitudinal⁴⁵, categorie căreia îi aparține și piesa prezentată. Exemplarul de față, având o formă comună multor arii culturale atât din Europa cât și din Asia, este greu de atribuit purtătorilor unei anumite culturi. Probabilitatea mare, însă, de a fi fost descoperită în același loc cu toporul cu aripioare prezentat mai sus, precum și bunele analogii cu piese provenind din situri în care a fost descoperit acest tip de topor⁴⁶, cum este cea de la Čaka, ne îndeamnă să considerăm dalta de față ca aparținând aceluiași descoperiri de tip Čaka din cadrul Grupului Dunării mijlocii. Cele două piese provenind din nordul Ungariei ar putea constitui o descoperire unitară, reprezentând un depozit sau un rest de depozit, această supoziție fiind întărită și de aspectul general al pieselor. Acestea au aceeași culoare, sugerând o compoziție deci confecționarea lor din aceeași turtă de bronz. Realizarea lor în același atelier mai poate fi dedusă și din tehnica de turnare și de finisare folosită, care este la fel de bună în ambele cazuri.

Celtul cu plisc descoperit la Sebeș este o dovadă a strânselor relații de schimb, la sfârșitul Epocii bronzului, dintre zona nord-vestică a Transilvaniei, unde este centrul de producere al acestui tip de unealtă, și cea sud-vestică, bogată în zăcămintele de sare⁴⁷. Piese din nordul Ungariei reprezintă un produs al centrului metalurgic din zonă, a cărui importanță este dată de plasarea sa pe itinerariul drumurilor comerciale, care legau nordul și vestul Europei de spațiul egeean și oriental⁴⁸. Cele trei obiecte prezentate, deși sunt rezultatul unor descoperiri fără context arheologic, au o mare importanță prin completarea pe care o aduc repertoriului descoperirilor de bronzuri din zonele unde au ieșit la suprafață.

LUCIAN SAVONEA
Universitatea "1 Decembrie 1918"
Alba Iulia

TROI OBJECTS DE BRONZE INÉDITS DE LA COLLECTION DU MUSÉE DE SEBEȘ

RÉSUMÉ

La thème de l'article est la présentation de trois pièces de bronze, inédites, de la collection du Musée d'Histoire de Sebeș. Les pièces: une hache celte avec un bec, une hache avec des ailes, un ciseau avec un orifice d'établissement, proviennent de des découvertes fortuites faites autour de Sebeș et dans le Nord d'Hongrie.

L'hache celte appartient à série de dépôts Uriu-Domănești (Bronze D) et les autres du groupe culturel Čaka, de la période de Champs d'urnes, la phase I (Bronze D).

³⁸ J. Rihovský, *Počátky veltické kultury na Morave*, în *Slovenská Archeológia*, IX, 1-2, p.107-152.

³⁹ T. Kemenczi, *Die Spätbronzezeit Nordostungarn* în *Archeologia Hungarica*, 51, Budapesta, 1984, Tab. CCXVI. 14, p. 426.

⁴⁰ *Ibidem*, Tab. CCIIIb, 7, p. 413.

⁴¹ *Ibidem*, Tab. CLXXVIIIa, 6, p. 388.

⁴² A. Mozsolics, *op.cit.*, Tab. XXXIII.1, p. 138-139.

⁴³ M. Gimbutas, *op.cit.*, p.113, 310.

⁴⁴ M. Rusu, *op.cit.*, p.12.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Vezi notele 35, 36, 37.

⁴⁷ M. Rusu, L. Chișu, *Depozitul de la Aiud și problema marilor ateliere de prelucrare a bronzului din Transilvania*, în *Apulum*, XX, 1982 ; I. Andrișoiu, *Meturgia bronzului în sud-vestul Transilvaniei* (teza de doctorat), 1975, p.12.

⁴⁸ P. Knauth, *op.cit.*, p.62.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. L'hache celte de Sebeş.

Fig. 2.1 L'hache avec des ailes; 2. Le ciseau avec orifice d'établissement.